

МАКРОЕКОНОМІЧНІ НОВОВВЕДЕННЯ ТА СИСТЕМНІ РИЗИКИ: ШЛЯХИ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ

Досліджуються проблеми дуалізму нововведень і ризиків в контексті макроекономічної динаміки. Проаналізовано методологічні, прикладні аспекти реалізації економічної політики із врахуванням фактора ризику. Систематизовано засоби та механізми упередження (мінімізації) макроекономічних ризиків, у тому числі й у рамках умов трансформаційного суспільства й знань.

Ключові слова: макроекономічна рівновага, інновації, макроекономічні ризики, волатильність, оверсайт.

Усесвітньо відомий учений-макроекономіст Й.А.Шумпетер був першим з авторів, хто запровадив поняття "нововведення", нероздільно супутнім до якого було таке явище, як системні ризики. Поширення нововведень на рівні макроекономіки зумовлювало циклічні коливання, порушення економічної рівноваги в силу чого Й.Шумпетер вдався до популяризації моделі загальної рівноваги Л.Вальраса [1]. Як прихильник конкурентної моделі економіки, Й.Шумпетер вважав даний процес (попри те, що він був чинником системних ризиків) генератором новаторських діянь, а звідси - об'єктивно передумовою макроекономічного розвитку. У фундаментальній праці Й Шумпетер стверджує, що "феномен розвитку - лише там, де соціально-економічним процесом не управляє командна сила", а сам підприємець - це "ефор ринкового господарства" [2].

Проконстатовані ідеї, хоча й висловлені на початку ХХ ст., не втратили свого новаторського впливу і на початку нинішнього століття. Початок ХХІ ст. характеризується зміною технологічних епох, а це змінює природу й характер системних ризиків. Загальновідомо, що ринкова економіка - це система, де внутрішні сили, що відтворюють стан стабільної рівноваги, стикаються з протидією інтересів великої кількості її суб'єктів. Як виявилось, егоїстичні інтереси власників і топ-менеджерів великих корпорацій не завжди об'єктивно кореспондуються з головним капіталом будь-якої компанії, яким виступає (так має бути) "гудвіл", тобто добропорядність і чесність. Дуалізм ринкових явищ - конкуренція і монополізм, новаторство й консерватизм, підприємництво й рутинерство, професійність й невігластво і т.д. - накладають свій відбиток на сутність і прояви макроекономічних ризиків. Макроекономічні ризики також піддаються впливу

ендогенних чинників (зрушення в рівнях конкурентоспроможності, коливання попиту, нестабільність законодавчо-правового супроводу і т. ін.). Досить серйозним чинником макроекономічних ризиків виступає нерівномірність глобальних впливів, події соціально-економічного характеру, крупні зрушення в науково-технічній сфері тощо.

Комплексність макроризиків проявляється у трьох вимірах - просторі (географічний вимір), часі (історичний вимір), міждисциплінарному стику дисциплін, що несуть у собі згусток суспільної синергії. Ніщо не відбувається поза простором і часом. У контексті такого сприйняття ризик виступає явищем системним, яке несе в собі і позитивний потенціал і водночас відчутні загрози. Спеціальні дослідження окремих експертів показали, що саме макроризики виявилися на 5-му місці у переліку десяти відтворюваних невизначеностей, які супроводжують суспільне буття [3].

Можливості країн та їх урядів реагувати на глобальні ризики та нові економічні потрясіння впали до критичного рівня. При цьому макроекономічні ризики (їх природа, сутнісні ознаки, чинники зародження, волатильність і перманентність проявів) залишаються найменш дослідженими. Наростання дискретності, неоднозначності й невизначеності явищ і сукупності нелінійних, нерівноважних процесів у господарській, підприємницькій та бізнесовій діяльності усе більше супроводжує фундаментальні економічні зміни, в яких ризикові ситуації стають їх сутнісною характеристикою. Частота виникнення і серйозність впливів макроризиків на економічну стабільність відчутно зросли, а можливості наявних систем їх мінімізації й управління, які б дозволяли адекватно й ефективно протидіяти можливим негативним

наслідкам і загрозам, - відчутно звужуються. "Ми бачимо, що найбільші економічні центри планети до цього часу нестабільні, продовжують генерувати системні проблеми. У сучасному світі - величезна кількість ризиків, які достатньо не контролюються". Такий основний висновок зафіксовано у новій доповіді Всесвітнього економічного форуму: "Глобальні ризики 2011".

Дана ситуація зумовлює дотримання важливого принципу цивілізованого регулювання системних ризиків: кожна господарська система має встановлювати (при всіх складнощах практичної реалізації) регулюючі константи, правила і заборони такого змісту і в такому напрямку, щоб у кінцевому підсумку бізнесова чи підприємницька діяльність здійснювалася в такому режимі, який не провокує і не спричиняє негативний вплив як на локальному рівні, так і в загальноекономічному вимірі. Однак українська система державного управління та макроекономічного регулювання не завжди функціонує в режимі адекватного реагування на діалектику якісних змін. Не береться до серйозної уваги той факт, що в останні роки вагомо зростає стратегічна значимість сучасних глобалізаційних тенденцій, які привносять у національну економіку широкий набір зовнішніх ризиків. Однією з базових причин макроекономічних ризиків системного характеру з негативним потенціалом є концептуально суперечливі економічні теорії, які зумовлюють помилки інституціональної політики на державному рівні.

Так, неолібералізм, як культовий канон сучасної економічної політики і ринково ортодоксальна ідеологія, перманентно генерує макроекономічні ризики у найважливіших сферах і сегментах національного господарства. Тому при розробці, а особливо інституціональному втіленні, економічної політики, повинні обов'язково бути вмонтовані відповідні "запобіжники" (свого роду корекційні механізми), завдяки яким формуватимуться можливості, якщо не запобігти, то хоча б відчутно мінімізувати ризики відхилення економічної системи від стану рівноваги.

Великі надії покладаються (і в значній мірі - справедливо) на застосування економіко-математичних моделей оцінки та мінімізації ризикових обтяжень. Так, винайдена англійським ученим Робертом Енглем "математична модель ARCH" дозволила певною мірою оптимізувати, а точніше, імовірно прогнозувати тенденції коливань відсоткових ставок, котирувань цінних паперів і в такий спосіб "передбачати прийняття ризиків, які дають високий результат" [4]. Хоча має місце думка, відповідно до якої, "управляти ризиком - означає застосовувати дії, спрямовані на утримання такого його рівня, який відповідає

цілям, адекватним даному моменту" [5].

У 90-х роках минулого століття (у ринкових системах далекого зарубіжжя) найбільш розповсюдженою методологією оцінювання ринкових ризиків була модель, яка отримала назву "Вартість ризику", або Value-at-Risk (VaR). VaR і сьогодні вважається достатньо дієвим засобом управління та контролю ризику в компаніях різного типу. За часовим виміром базова модель оцінки ризику VaR уперше була рекомендована "Групою 30-ти" (The Global Derivatives Study Group, G30) як найбільш об'єктивний і точний засіб практичної оцінки при дослідженні похідних цінних паперів або деривативів ("Derivatives: Practices and Principles"). Водночас (1993 р.) Європейська Рада своєю Директивою "ЕЕС 6-93" дала установку визначити достатність резервів капіталу для покриття ринкових ризиків на основі застосування моделі VaR. А в 1995 р. Безельський комітет з нагляду за банками запропонував останнім у якості основи для розрахунків резервних капіталів використовувати моделі оцінки VaR.

Методологія VaR (як один із квантильних заходів), за нашою оцінкою, найбільш прийнятна у таких напрямках: по-перше, при здійсненні внутрішнього та зовнішнього моніторингу ринкових ризиків; по-друге, при вимірі хедж-стратегій; по-третє, при визначенні міри ризику відповідних угод щодо переміщення активів і можливих фінансових транзакцій. Та, оскільки в економіці превалює широка й постійна динаміка (волатильність) причинно-наслідкових відносин і зв'язків, то цим зумовлюються ризики недосконалості економетричних і математичних (ендогенних) моделей; їх надмірна вузькість, і обмеженість і навіть догматизм в оцінці макроекономічних ситуацій нерідко фіксують (якщо вжити вираз Й. Шумпетера) "мертві можливості". Тому легковажно ставитися до модних математичних течій - великий ризик, що може негативно відбитися в економічній політиці та її практичних результатах.

Роберт Енгл, лауреат Нобелівської премії з економіки 2003 року, у своїй Нобелівській лекції сказав: "Існують ризики, які ми приймаємо, бо винагорода за їх прийняття перевищує можливі втрати. Оптимальна поведінка передбачає прийняття ризиків, які дають високий результат" [3, 281]. Нобелівською премією з економіки нагороджений Гаррі Марковіц, першою революційною працею якого стала "Вибір портфеля: ефективна диверсифікація інвестицій", з так званою моделлю "дохідність - ризик", у якій викладені засадові принципи формування ефективних портфелів цінних паперів. Наукова праця вийшла у світ у 1959 р. і стала загальноновизнаною в економічному світі [3, 193].

Є різновиди ризиків, які практично не містять позитивів, а несуть у собі лише загрози. Насамперед, це екологічні, техногенні, ноосферні, метрологічні ризики, наднаціональний (у т.ч. комп'ютерний) тероризм тощо. Зрозуміло, що ризики природних аномалій у стані принести (і уже приносять) колосальні збитки економіці. Змістовна й наукова коректність вимагає якнайширшого аналізу системних ризиків не лише в географічному й історичному аспектах, а і в контексті сучасних еколого-техногенних і власне економічних процесах. Зазначена очевидність зумовлює важливість своєчасного реагування на потенційні та наявні ризики, що супроводжують економічний розвиток кожної країни й України, зокрема.

Ми визначаємо макроекономічний ризик як комплексну категорію, що відображає такі сутнісні ознаки, як альтернативність, дискретність, волатильність, невизначеність, багатокритеріальність в економічних відносинах та охоплює особливості сприйняття вказаних характеристик зацікавленими суб'єктами з тим, щоб здійснити оптимальний вибір з низки альтернативних варіантів економічних відносин задля можливості найбільш імовірно-бажаного кінцевого результату.

Систематизація засобів і механізмів упередження (мінімізації) макроекономічних ризиків передбачає: 1) комплексний і якісний аналіз домінуючих причин і чинників та розвитку ризикових ситуацій; 2) законодавче та нормативно-правове супроводження превентивних заходів мінімізації макроекономічних ризиків; 3) ресурсне, насамперед, фінансове забезпечення упереджувальних кроків (обережності та стриманості) суб'єктів ризику; 4) застосування економетричних моделей виміру темпів і радикальність змін економічної ситуації; 5) інформаційне супроводження назрілих змін у найбільш ризикових сегментах національного господарства; 6) підготовку фахівців, які спеціалізуються на прогнозуванні й передбаченні ризикових ситуацій та моделюють ефективну протидію ризикам негативного характеру.

Відмітну роль при мінімізації економічних ризиків може відігравати такий фінансовий інструмент, як оверсайт, оскільки виражає сукупність відносин, що складаються з приводу макроекономічної дієздатності платіжних і розрахункових систем, які обслуговують національну економіку, та визначений державою блок міжнародних економічних відносин. Застосування оверсайту має особливе значення для національної економіки тому, що дозволяє не просто мінімізувати ризики в платіжно-розрахунковій сфері, а вимагає максимально

застосувати інформаційно-комунікаційні технології та враховувати інші інноваційні здобутки, заявлені у глобальному вимірі. Це значно пов'язано з тим, що глобалізаційні процеси такого роду зачіпають не тільки фінансову сферу, а і перманентно інтегрують географічно розрізнені ринки праці, капіталу, товарів і сировини, актуалізують взаємообмін раніше закритою інформацією.

Практика своєчасного упередження й мінімізації макроекономічних ризиків відповідно до вимог нового часу має відбуватися в контексті формування "економіки знань". А це найбільш потребує: надання реального державного пріоритету найперспективнішим науково-освітнім технологіям за рахунок забезпечення широкого доступу молоді до професійної та вищої освіти; водночас має працювати програма пошуку й практичної підтримки "феноменів національного інтелекту"; створення умов для відтворення і випереджаючого розвитку інноваційних напрямків прикладної і, насамперед, політехнічної науки, для чого слід реанімувати систему професійно-технічних училищ, де превалювали б інформаційно-програмістські фахові спеціальності. Назрілі нововведення передбачають: запровадження у виробництво високопродуктивних венчурних розробок; забезпечення ефективного державного захисту інтелектуальної власності, законодавче створення умов для комерційного використання інноваційних здобутків усередині країни. Водночас необхідно максимально дієво мінімізувати системні ризики в макроекономічній сфері.

Список літератури

1. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии или теория общественного богатства / Л. Вальрас. - М.: Изограф, 2000. - С. 78-90, 93-102.
2. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер; пер. с нем. - М.: Прогресс, 1982. - 455 с.
3. Видатні фінансисти та сучасна практика. Енциклопедичний довідник. За загальною ред. В. В. Фещенка. - К.: УАФР, 2011. - 392 с.
4. Engle III Robert F. Risk and volatility: econometric models and financial practice. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nobelprize.org>.
5. Екушов А. И. Моделирование рисков в коммерческом банке / А. И. Екушов // Банковские технологии, 1999. - № 1.

Аннотация

Н.П. Ковальчук

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ НОВОВВЕДЕНИЯ И СИСТЕМНЫЕ РИСК: ПУТИ ИХ ОПТИМИЗАЦИИ

Исследуются проблемы дуализма нововведений и рисков в контексте макроэкономической динамики. Проанализированы методологические, прикладные аспекты реализации экономической политики с учетом фактора риска. Систематизированы средства и механизмы предотвращения (минимизации) макроэкономических рисков, в том числе и в рамках условий трансформационного общества и экономики знаний.

Ключевые слова: макроэкономическое равновесие, инновации, макроэкономические риски, волатильность, оверсайт.

Summary

Nataliya Kovalchuk

MACRO-ECONOMIC INNOVATION AND SYSTEMIC RISK: THE WAYS OF THEIR OPTIMIZATION

In this paper we study the problem of dualism of innovation and risk in the context of macroeconomic dynamics. Methodological, applied aspects of the implementation of economic policy, considering the risk factor are analyzed. Author systematizes the means and mechanisms of preventing (minimizing) of macroeconomic risks, including those under conditions of the transformation of society and knowledge economy.

Keywords: macroeconomic equilibrium, innovation, macroeconomic risks, volatility, oversight.